İtalya Penceresinden

Mondros'tan Kurtuluşa İzmir

MEVLÜT ÇELEBİ

İZMİR BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ YAYINLARI

Mevlüt Çelebi

Prof. Dr. Mevlüt Çelebi, 1964'te Nevşehir'in Ürgüp ilçesinde doğdu. Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nü bitirdi. Milli Mücadele dönemindeki Türk-İtalyan ilişkilerini incelediği yüksek lisans ve doktora öğrenimini Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nde gerçekleştirdi. Doktora sonrasında Atatürk dönemi Türkiye-İtalya ilişkilerini araştırmaya devam etmiş ve Manisa Celal Bayar Üniversitesi'nde çalışmıştır. Halen Ege Üniversitesi Tarih Bölümü'nde Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı'nda öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

Akademik çalışmalarının önemli bir kısmı 20. yüzyıl Türkiye-İtalya ilişkileri hakkındadır. Dışişleri Bakanlığı, TÜBA, TÜBİTAK ve YÖK gibi kuruluşların burslarıyla pek çok kez İtalya'da arşiv ve kütüphanelerde araştırmalar yapmıştır. Çalışmaları Dışişleri Bakanlığı, Atatürk Araştırma Merkezi, Türk Tarih Kurumu ve APİKAM gibi çeşitli kurumlar tarafından yayımlanmıştır.

Prof. Dr. Mevlüt Çelebi'nin Türkiye-İtalya ilişkileri hakkındaki kitaplarının yanı sıra *Heyet-i Nasiha Anadolu ve Rumeli Nasihat Heyetleri*, *Sultan Reşat'ın Rumeli Seyahati*, *Dünyanın En Uzun Yaşayan Adamı Zaro Ağa (1777-1934)*, *Dünden Bugüne Taksim Cumhuriyet Anıtı* ve *İzmir Gazi Heykeli* adlı kitapları bulunmaktadır. Ayrıca Milli Mücadele ve Cumhuriyet dönemleri hakkında *Belleten*, *Atatürk Araştırma Merkezi*, *Tarih İncelemeleri*, *Belgi* gibi dergilerde Türkçe, İngilizce ve İtalyanca makaleleri yayımlanmıştır. Atatürk Araştırma Merkezi Bilim Kurulu Üyesi olan Prof. Dr. Mevlüt Çelebi yurtiçinde ve yurtdışında pek çok bilimsel toplantıya katılarak bildiriler sunmuştur.

Üniversite öğrencisi olarak geldiği İzmir'de yaşamayı bir şans olarak gören Prof. Dr. Mevlüt Çelebi, İzmir'le ilgili çalışmalar yapmayı bu nedenle manevi bir sorumluluk olarak kabul etmektedir. İzmirli bir hanımla evli ve iki erkek çocuk sahibi olan Prof. Dr. Mevlüt Çelebi, İtalyanca, İngilizce ve Almanca bilmektedir.

İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları 7 · Akademik

İtalya Penceresinden Mondros'tan Kurtuluşa İzmir

Mevlüt Çelebi

İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları

Genel Yayın Yönetmeni
Raşit Çavaş

Editör
Nihan Karahan

Kurumsal Kitap Tasarımı
Ömer Durmaz

Grafik Uygulama
Selin Öztekin

Dario Moreno Sokak, 15
Konak – İzmir
izbbyayinlari@izelman.com.tr

Yayıncı Sertifika No: 47904

© İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları / **İzelman AŞ**

Baskı ve Cilt: Berke Ofset Matbaacılık Sanayi Cad.
No:30 Kazımdirik Mah. Bornova/İzmir
Tel: 0232 4497747
Sertifika No: 49412

1. Baskı
Ekim 2023
ISBN 978-625-99602-0-3

Bu kitabın bütün hakları İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları'na aittir. Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntıların dışında yayıncının izni olmaksızın kitabın tamamı ya da bir kısmı hiçbir yolla çoğaltılamaz, dağıtılamaz ve yeniden elde edilmek üzere saklanamaz.

İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, **İzelman AŞ**'nin bir markasıdır.

İtalya Penceresinden

Mondros'tan Kurtuluşa İzmir

Mevlüt Çelebi

İZMİR
BÜYÜKŞEHİR
BELEDİYESİ
YAYINLARI

İÇİNDEKİLER

Kısaltmalar 9

Önsöz 11

Giriş 13

Mütarekeden İşgale Kadar İzmir'de İtalyanlar 27

Rumlarla ve Yunanlarla İlişkiler 27

İzmir'de İtalyan Siyaseti ve Propagandası 34

İzmir Ticaretinde İtalyanlar 39

Türklerle İlişkiler 45

İzmir'in İşgali 61

İşgale Giden Süreç 61

İtalyan Arşiv Belgelerinde İşgal 67

Hazırlıklar 67

Karaya Asker Çıkarılması 68

İlk Kurşun 71

Yaralanan Türk Subayları ve İtalyanlar 73

Katliam ve Yağma 74

İtalyan Basınında İşgal 79

Ernesto Vassalo'nun Kaleminden İşgal 87

İşgal Dönemi 99

Aydın Vilayeti'nde Yunan Mezalimi 99

1919 101

1920 105

1921 ve 1922 106

İtalyan Arşiv Belgelerinde İşgal Döneminde İzmir Basını 108

İtalya Penceresinden İzmir Basını 108

İzmir Basınından Örnekler 112

İzmir'in Kurtuluşu 121

Kurtuluşa Doğru 121

İzmir'in Kurtuluşu 129

Kurtuluştan Sonraki İlk Günler 134

Sonuç 143

Kaynakça 147

Dizin 153

KISALTMALAR

age.	adı geçen eser
agm.	adı geçen makale
agt.	adı geçen tez
ASDMAE-AIT.	*Archivio Storico Diplomatico Ministero degli Affari Esteri-Ambasciata d'Italia in Turchia*
ASDMAE-AP.	*Archivio Storico Diplomatico Ministero degli Affari Esteri-Affari Politici*
ASDMAE-CP.	*Archivio Storico Diplomatico Ministero degli Affari Esteri-Conferenza della Pace.*
B.	Belge
Bu.	Busta
D.	Dosya
DDI. VI/1.	*I Documenti Diplomatici Italiani, sesta serie:* 1918-1922, Volume: I (4 Novembre 1918-17 Gennaio 1919)
DDI. VI/3.	*I Documenti Diplomatici Italiani, sesta serie:* 1918-1922, Volume: III (24 Marzo-22 Giugno 1919)
K.	Kutu
TCRBA.	*T.C. Roma Büyükelçiliği Arşivi*
USSME.	*Ufficio Storico Stato Maggiore dell'Esercito*

İTALYANCA AYLAR

Gennaio/Ocak	Febbraio/Şubat	Marzo/Mart
Aprile/Nisan	Maggio/Mayıs	Giugno/Haziran
Luglio/Temmuz	Agosto/Ağustos	Settembre/Eylül
Ottobre/Ekim	Novembre/Kasım	Dicembre/Aralık

ÖNSÖZ

Prof. Dr.
MEVLÜT ÇELEBİ
İzmir, 16 Aralık 2022

Milletlerin tarihinde dönüm noktası olan olaylar vardır; ondan sonra artık hiçbir şey eskisi gibi olmaz. Türk İstiklal Savaşı ve özel olarak da İzmir'in işgali ve kurtuluşu böylesine büyük bir dönüm noktasının yaşandığı olaylardır. İzmir'in işgali nasıl sadece bir kentin işgali değilse, kurtuluşu da sadece bir kentin kurtuluşu değildir. İzmir'in işgali, bu toprakları kendilerine "vatan" yapmak için gelen Yunanlara ve onları Anadolu'ya gönderenlere karşı bir vatan mücadelesidir. Bu nedenledir ki İzmir, Milli Mücadele'nin "sembol" kenti olmuştur. Öylesine bir sembol ki, İzmir kurtarılmadan kazanılacak her zafer her başarı eksik olurdu. İzmir, gıpta edilecek büyük bir zaferle yıldırım harekâtıyla kurtarıldı. Ne mutlu böylesine büyük bir zafer kazanan bir millete, ne mutlu Atatürk gibi bir komutana sahip olan orduya!

İzmir'in işgalinin, işgal döneminin ve kurtuluşunun çeşitli kaynaklarla incelenmesi yararlıdır. Bu çalışma, kırk yıldır çok şey öğrenerek ve büyük bir memnuniyetle yaşamakta olduğum İzmir'in kurtuluşunun 100. yılına katkı olması için hazırlandı. Ben de, söz konusu dönemi İtalya penceresinden inceledim. İzmir tarihinin bu dönemi söz konusu olduğunda İtalya'nın ve İtalyan kaynaklarının özel bir yeri vardır. Birinci Dünya Savaşı'nda İzmir, müttefikleri İngiltere ve Fransa'yla imzaladığı gizli antlaşmalarla İtalya'ya vaat edilmişti. Ancak müttefiklerinin imzalarını unutması ve Paris Barış Konferansı'nda Yunanistan'ın İzmir'i işgaline destek vermeleri İtalyanlar tarafından hiç unutulmadı. İtalya, İzmir başta olmak üzere Batı Anadolu'daki Yunan işgalinde adeta "üçüncü göz" rolü üstlendi. Yunanların her hareketi kayıt altına alındı. İtalya'da yaptığımız çalışmalarda arşivlerden ve basından elde ettiğimiz belgelerle hazırlanan bu çalışma, İzmir'in en karanlık günlerine olduğu kadar en kutlu günlerine de ışık tutacaktır.

2022 yılı İzmir'in Yunan işgalinden kurtuluşunun 100. yılıdır. Yüzüncü yılın, sadece bir kentin düşman işgalinden kurtuluşu olarak görülmesi, Kurtuluş'u gölgeler ve eksik bırakır. İzmir'in Kurtuluşu aynı zamanda sömürgeciliğe karşı başkaldırının zafer bayramıdır. İzmir'in Kurtuluşu, bütün mazlum ulusların, Müslümanların ve Türklerin bağımsızlık bayramıdır. İzmir'in Kurtuluşu; Anadolu'nun Türkler tarafından yeniden fethidir, bir milletin küllerinden yeniden doğuşudur ve İzmir'in Kurtuluşu, çağdaş ve ilelebet payidar kalacak yeni bir Türk devletinin kuruluşudur. Kutlu olsun!

GİRİŞ

Prof. Dr.
MEVLÜT ÇELEBİ

Türklerle İtalyanlar arasındaki ilişkilerin tarihi çok eskilere dayanır. "Savaş" ve "ticaret" kelimeleriyle özetleyebileceğimiz bu uzun süreçte Türklerle İtalyanlar arasındaki doğrudan ilk ilişki, 5. yüzyıl ortalarında Hunların Roma kapılarına ulaşmalarıyla başladı. Bu ilişkinin günümüze uzanan kalıntıları İtalyan sahne sanatlarına hâlâ malzeme verir. İtalyanların ve genelde Avrupalıların Türklere karşı bilinçaltı ön yargısını ve korkusunu ifade eden "Mamma li Turchi!" (Anneciğim, Türkler!) deyimidir. Türklerle İtalyanlar arasındaki bu ilk ilişkinin devamını tayin eden coğrafya oldu. İtalyanlar, tarih boyunca, Levante (Doğu) dedikleri Doğu Akdeniz bölgesine, Anadolu'ya ve burada yaşayan halka siyasi, ekonomik ve dini nedenlerden ötürü yakından ilgi göstermişlerdir. Anadolu'nun zenginlikleriyle ilgilenen Venedik, Ceneviz, Napoli, Floransa gibi İtalyan şehir devletlerinin bu topraklara hâkim olan Türklerle ilişkileri, bölgeye Türklerden önce hâkim olan Bizans devletiyle ilişkilerinin devamı niteliğindedir. Bir anlamda Türkler, Anadolu'ya egemen olurken kendilerinden önceki siyasi otoritenin mirasçısı gibi davrandılar. Haliyle, İtalyanlar da Anadolu'ya hâkim olan bu yeni halkı merak etmişler ve ilgi göstermişlerdir. Bu nedenle İtalyanların Anadolu'ya yerleşen Selçukluların Türk olduklarını vurgulamak için *Turchi* ve onlara ait toprakları belirtmek için ilk kez 11. yüzyılda kullandıkları *Turchia (Turquia)* ifadeleri zamanla yaygınlaşmış ve günümüze kadar gelmiştir.

Anadolu'ya hâkim olarak devletler kuran Türklerin, kendilerinden önce aynı coğrafyada egemen olan devletlerin İtalyanlarla kurdukları ilişkileri ana hatlarıyla devam ettirdikleri görülmektedir. Nitekim, Osmanlı Devleti de kendisinden önce Anadolu'ya hâkim olan Selçuklular ve Beyliklerin

İtalya siyasetini genel olarak devam ettirmiştir.[1] Bu süreklilik, sadece Osmanlı Devleti'nin İtalyan kent devletleriyle olan genel siyasetiyle sınırlı değildir ve İzmir için de geçerli olmuştur. Ancak, bu dönemde İzmir çok gelişmiş bir liman kenti olmadığı için İtalyan kent devletleri, özellikle Venedik ve Ceneviz, daha çok Sakız, Foça ve Çeşme gibi Ege kıyılarının diğer bölgelerinde faaliyette bulundular.

Bununla birlikte; 1261 yılında, Bizanslılarla yaptığı anlaşma gereğince Cenevizlere, İzmir'de yerleşme, ticaret yapma ve limandan faydalanma imkânı sağlanmıştır. Cenevizlerin liman civarına yerleştiklerini (sonradan Frenk Mahallesi olacak), kendilerine ayrı kilise, fırın, hamam ve mahalle kurma ayrıcalıklarının tanındığını ve bir süre sonra Venediklilerin de aynı yoldan giderek, kendi mahallerine yerleştikleri bilinmektedir.[2]

İzmir ve çevresinde Türklerle İtalyanlar arasındaki ilk ilişkiler Beylikler döneminde olmuştur. Cenevizler; Menteşoğulları ve Aydınoğulları'yla dostluk derecesine yakın bir ilişkiyi tercih ederken, Menteşoğulları ve Venedik arasında 1331'de yapılan antlaşmayla Venedik'e serbest ticaret hakkı verildi.[3] Kimi zaman, Papalık'ın Türklere karşı oluşturduğu seferlere bazı İtalyan kent devletlerinin katılması nedeniyle ilişkilerde iniş-çıkışlar da yaşandı. Fakat bu durum kısa sürmüş ve ticaret ağırlıklı ilişkiler Osmanlı Devleti döneminde de devam etmiştir. 19. yüzyıl, Türk-İtalyan ilişkilerinde önemli değişiklik ve dönüşümlerin meydana geldiği dönem oldu. Bu yüzyılda Osmanlı Devleti'ne giren siyaset, hukuk, devlet yönetimi gibi çağdaş düşüncelerin ana vatanı İngiltere ve Fransa'dır. İtalya ise, Osmanlı Devleti'ne daha ziyade tıp, müzik, güzel sanatlar, mimari gibi alanlarda örnek oldu ve bu alanlarda pek çok İtalyan Türkiye'ye gelerek çalışmalar gerçekleştirdi.[4] Kırım Savaşı'nda olduğu gibi, Türklerle İtalyanların müttefik olmaları da bu yüzyılda yaşandı. Ne var ki, aynı yüzyılın ikinci yarısı; İtalya'nın birliğini sağlayarak yayılmacı bir siyaset izlemeye başladığı ve bunun için de diğer Avrupa devletleri gibi Osmanlı Devleti topraklarını seçtiği dönemdir. İzmir'in kozmopolit kent özelliği bu yüzyılda giderek pekişirken, buna hem İtalya devletinin hem de sayıları hızla artan İzmir'de yaşayan İtalyanların etkisi oldu. Yüzyılın ikinci yarısında İzmir'de yaşayan İtalyanların sayısının artış gösterdiği istatistiklere de yansıdı. İzmir'e yakın adalardan ve İtalya'dan yapılan göçlerde meslek itibarıyla; doktor, avukat, mimar, demiryolcu, ithalat ve ihracat işleriyle uğraşan tüccarlar ve denizciler yer alıyordu.[5] Yüzyılın sonunda, 1897'de İzmir'e çalışmak için pek çok sayıda İtalyan işçisi geldi.[6] Bütün olarak Osmanlı Devleti'ne ve özelde İzmir'e yapılan göçlerde İtalya'daki siyasi karışıklık ve devletin izlediği dış politika

1 Şerafettin Turan, *Türkiye-İtalya İlişkileri I, Selçuklular'dan Bizans'ın Sona Erişine*, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 2000.

2 Rauf Beyru, *19. Yüzyılda İzmir'de Yaşam*, Literatür Yayıncılık, İstanbul 2000, s. 6.

3 Şerafettin Turan, *age.*, s. 138.

4 Genel olarak 19. yüzyılda ve özellikle İkinci Mahmut döneminde yapılan yeniliklere İtalyan etkisi hakkında bakınız: Şerafettin Turan, "II. Mahmud'un Reformlarında İtalyan Etkisi ve Katkısı", *Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri (28-30 Haziran 1989)*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1990, ss. 113-125.

5 Sonia Lorenza, *Emigrazione e presenza italiani a Smirne nell'800,* Università degli Studi di Tomai "La Sapienza", Facoltà di Lettere di Filosofia, Tesi di laurea in storia del Risorgimento, anno acamedico:1995/96, s. 138.

6 Florio Santini, *Italiani nel mondo, emigrazione come libertà*, Edizione del Testimone, Massarosa 1969, s. 130.

da etkili oldu. Buna, kapitülasyonlar ve siyasi ve ekonomik zayıflık nedeniyle Osmanlı Devleti'nin Avrupalılar için büyük imkânlar sunması da başka bir etkendir.

Bu yüzyılda İtalya'dan İzmir'e yapılan göçlerin tam bir dökümünü ortaya koymak mümkün değilse de, elimizde, göçün genel yapısını yansıtmada yardımcı olacak bir istatistik bulunmaktadır. İtalya'dan Türkiye'ye 19. yüzyılın ikinci yarısında bölgeler itibarıyla yapılan göçün dökümü şöyledir:[7]

Bölge	**1869**	**1870**	**1876**
Abruzio Molise	-	-	11
Calabria	1	15	9
Campania	17	54	68
Emilia	13	29	7
Liguria	94	96	46
Lombardiya	16	66	6
Marche	15	13	6
Piyemonte	1	231	9
Puglia	31	41	63
Sicilya	56	74	28
Toskana	34	57	11
Umbria	-	-	1
Veneto	59	60	-
Toplam	**337**	**736**	**265**

Elimizde İzmir'deki İtalyan nüfusu hakkında bazı başka kaynaklar da bulunmaktadır. 1861'de *Impartial* gazetesi İzmir'de yaşayan İtalyan tebaasını 3 bin 60 kişi olarak verirken[8] R. J. Bosworth, ise 1870 yılında İzmir'de 6 bin İtalyan olduğunu bildirmektedir.[9] Sonraki yıllara ait verilere göre İzmir'de azımsanamayacak bir İtalyan topluluğunun yaşadığı ve kentin sosyal, kültürel ve ticari hayatında her geçen gün ağırlık kazandıkları anlaşılmaktadır. İngiliz Konsolosluğu kayıtlarında, 1890'da İtalyan asıllıların nüfusu 6 bin 500 olarak verilirken[10]

7 Sonia Lorenza, *agt*., s. 78.

8 Marie-Carmen Smyrnelis, "Gli italiani a Smirne nei secoli XVIII-XIX", *Altre Italie*, No: 12, (Luglio-Dicembre 1994), s. 47; F. Slaais, Bonavantür-İkonomos, Arapzade Cevdet, *İzmir Hakkında Tetkikat*, İzmir 1932, s. 337.

9 R. J. Bosworth, "İtalya ve Osmanlı İmparatorluğunun Sonu", *Osmanlı İmparatorluğunun Sonu ve Büyük Güçler*, Editör: Marian Kent, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999, s. 63.

10 Rauf Beyru, *age*., s. 58.

İtalya Penceresinden Mondros'tan Kurtuluşa İzmir

MEVLÜT ÇELEBİ

İzmir tarihinin işgal ve kurtuluş dönemlerinde, İtalyan arşivleri önemli bir yere sahiptir. I. Dünya Savaşı'nın bitiminde, İzmir hem İtalya hem Yunanistan için hedef şehir konumundaydı. İtalya, İngiltere ve Fransa'yla gizli antlaşmalar yapmış ve İzmir İtalyanlara vaat edilmişti.

Paris Barış Konferansı'nın ardından, İngiltere ve Fransa bu antlaşmaları göz ardı etmiş ve İzmir'in Yunanlar tarafından işgalini desteklemişti. Bu koşullar, İtalyanların İzmir başta olmak üzere Batı Anadolu'daki Yunan işgalini kendi menfaatleri için günden güne takip ve kaydetmelerine neden olurken, İzmir ve Cumhuriyet tarihi için de önemli arşivlerin oluşmalarını sağladı.

İtalya Penceresinden Mondros'tan Kurtuluşa İzmir'de, Prof. Dr. Mevlüt Çelebi, İtalya'daki arşivlere ziyaretleriyle, Mondros Mütarekesi'nin ardından İzmir'in işgalinden kurtuluşuna kadar yaşananları, detaylı bir bakışla Türkiye'deki tarih yazımına kazandırıyor.

İtalyan diplomasi, büyükelçilik ve askeri tarih arşivlerinin yanı sıra gazete arşivlerden yazarın bizzat aktardığı yazılı ve görsel kaynaklar, İzmir'in Kurtuluşu'nu 100. Yaşında bütün heyecanıyla tekrar canlandırıyor.

İZMİR BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ YAYINLARI

ISBN 978-625-99602-0-3
9 786259 960203